

Asta Vaškelienė

NAUJA STUDIJA
APIE LOTYNIŠKĄJĄ XVI–XVII A.
LDK LITERATŪRĄ

Skirmantė Šarkauskienė, *Lotyniškasis XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2003, 190 p.

Prieš kelerius metus pasirodžiusi senosios literatūros specialistės Skirmantės Šarkauskienės studija *Lotyniškasis XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas* – tai pirmas išsamus šio žanro poezijos tyrimas. Monografijoje, skirtoje LDK lotyniškojo epitalamijo raidai Renesanso ir Baroko epochose, taip pat analizuojami formos ir turinio pokyčiai, vykę nuo pat šio žanro kūrinių užuomazgos senovės Graikijoje.

Ši studija, išaugusi iš disertacijos, paveldėjo ir tokio pobūdžio darbui būdingus ypatumus. Teorinius svarstymus ir juos iliustruojančių grožinių tekstų analizę autorė, remdamasi diachroniniu principu bei lyginamuoju metodu, nuosekliai išdėsto trijuose stambiuose skyriuose, savo ruožtu dar smulkinamuose į mažesnius teminius poskyrius, leidžiančius skaitytojui operatyviai susirasti reikiamą informaciją. Kaip šios studijos privalumą derėtų išskirti paprastą ir aiškią jos struktūrą bei visų trijų skyrių proporcingas apimtis. Knygos pabaigoje pateikiami atskiri literatūros ir šaltinių sąrašai, reziumė anglų kalba. Tačiau norėtųsi atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurių antraščių formuluotės nepakankamai preciziškos, pavyzdžiui: 1 skyriaus 1. poskyrio antraštė, skelbianti, kad bus kalbama apie du pagrindinius antikinio epitalamijo modelius („Antikinis epitalamijas: lyrinis ir epinis žanro modelis“) ir to paties skyriaus 1.2.1. poskyrio antraštė („Romėnų

epitalamijas“). Iš tiesų 1. poskyryje kalbama tik apie graikų vestuvių tradicijas, apeigas ir jų reikšmę (p. 12–13), o 1.2.1. poskyris skirtas romėnų vestuvių papročiams (p. 24–27). Tas pat pasakytina ir apie II skyriaus antraštę („Epitalamijas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI amžiuje“), – šiame skyriuje daugiausia dėmesio skirta LDK ir Lenkijos kilmingųjų sluoksnio vestuvių papročiams.

„Pratarmėje“, atliekančioje jai būdingas funkcijas, minimi jau atlikti lietuvių mokslininkų senosios literatūros žanrų tyrinėjimai ir epochoms skirti darbai, trumpai aptariama žanro terminologijos problema, formuluojamas darbo tikslas, glaustai pristatomos kiekvieno skyriaus esminės gairės. Čia pravartu būtų buvę paminėti ir kiek plačiau apžvelgti pagrindinius užsienio mokslininkų, pavyzdžiui, lenkų, tyrinėjimus, tuo labiau kad autorė jais remiasi, cituoja, tačiau informacija apie jų darbus lieka nuorodose. Taip pat veikiausiai būtų prasminga išsamiau, galbūt net atskirame poskyryje nušviesti žanro terminologijos problemą, nes dabartiniu atveju įdomūs ir vertingi autorės pastebėjimai šia tema tarytum pabyra po įvairias knygos vietas. Pavyzdžiui, nagrinėdama Teokrito „Helenės epitalamiją“, Šarkauskienė daro reikšmingą išvadą, kad jau III a. pr. Kr. epitalamijo ir himenėjo terminai funkcionavo kaip sinonimai (p. 24). „Pratarmėje“ teigiama, kad „analizei pasirinkti epitalamijai, labiausiai atitinkantys žanro specifiką ir jo pokyčius“ (p. 10), tačiau nei čia, nei kituose knygos skyriuose nerasime išsamesnės informacijos apie tai, kiek plačiai buvo paplitę vienos ar kitos atmainos leidiniai. Tokia informacija būtų tikrai reikšminga, kalbant apie tolesnes žanro raidos tendencijas.

Užsibrėžto tikslo „aptarti antikinio epitalamijo raidą, jo imitaciją, turinio bei formos modifikacijas LDK lotyniškoje Renesanso ir Baroko literatūroje“ (p. 10) siekiama pirmiausia apžvelgiant antikinės – graikų ir romėnų – epitalaminės kūrybos ypatumus. Tyrinėjant senosios literatūros žanrų raidą, tai, be abejonės, vienas iš esminių atspirties taškų ir *conditio sine qua non*. Graikų epitalamijo raida apžvelgiama pradedant ankstyviausiu vestuvinės dainos, t. y. himenėjo, pavyzdžiu,

esančiu Homero *Iliados* 18 giesmėje. Pastebimos analogijos tarp šio ir Hesiodo *Heraklio skyde* esančio himenėjo. Detaliai aptariama Sapfo, laikomos literatūrinio epitalamijo pradininke, vestuvinė poezija. Atskleidžiamas poetės sukurtų epitalamijų ryšys su folkloro tradicija ir vestuvių apeigomis. Aiškinama archetipinių įvaizdžių prasmė, gamtos motyvų, mitologinių personažų simbolika ir šių elementų vaidmuo žanro tradicijoje. Remdamasi Katarzyna Mroczek, Šarkauskienė išskiria du pagrindinius antikinio epitalamijo modelius: lyrinį ir epinį. Pastebėta, kad Sapfo, stilizavusi apeiginę vestuvinę dainą, modifikavo ją, sukurdamą lyrinį ir mitologinį-naracinį epitalamijo modelius.

Mitologinio epitalamijo pavyzdžiu laikomas Aristofano epitalamijas, esantis komedijoje *Paukščiai*. Tai, pasak Šarkauskienės, gana sudėtingos struktūros himenėjas, į kurį įkomponuotas mitologinis epitalamijas. Be to, akivaizdu, jog tam tikrus motyvus Aristofanas bus perėmęs iš Sapfo. Kitokia stilistika būdinga Aristofano komedijos *Taika* himenėjui: jis pasižymi obsceniškumu ir seksualine simbolika. Aptardama Aristofano dramų epitalaminius intarpus, autorė reikšmingai pažymi, jog dėl refrenų jie vadintini himenėjais, kuriuos, savo ruožtu, galima traktuoti kaip epitalamijo žanro parodijas, liudijančias galutinį epitalamijo žanro susiformavimą.

Aptardama Teokrito mitologinį epitalamiją (tai 18-oji idilė, arba „Helenės epitalamijas“) Šarkauskienė nurodo jo sąsajas su Sapfo vestuvine lyrika ir ypatumus, skiriančius nuo graikų dramoje esančių himenėjų. Tai idilinės stilistikos epitalamijas, kurio pastoralinė scenografija, pasak autorės, bus itin mėgstama vėlesniuose šio žanro kūriniuose. Teokritą tyrėja įvardija kaip naracinių ir lyrinų elementų derinimo pirmtaką. Čia norėtusi diskutuoti dėl eklogos termino, kuriuo studijos autorė įvardija Teokrito idilinius kūrinius. Tiek idilė, tiek bukolika, tiek ekloga dabar laikomi sinonimais, tačiau Teokrito kūrybai apibūdinti vis dėlto tinkamesnis būtų idilės terminas: šio žanro, susiformavusio helénizmo epochoje, pradininku juk ir laikomas pats Teokritas; taip, beje, įvardyti ir jo kūriniųliai,

išversti į lietuvių kalbą¹. Eklogomis tradiciškai vadinami Vergilijaus bukolinės stilstikos eilėraščiai.

Romėniškojo epitalamijo tradicija iliustruojama detaliai aptariant Katulo epitalaminę kūrybą (studijoje nagrinėjami lyriniai (61-asis ir 62-asis) ir epinis (64-asis) eilėraščiai), trumpai apžvelgiant Senekos *Medėjoje* esančią lyrinio pobūdžio vestuvių dainą. Įdomus ir aktualus autorės pastebėjimas: meilė Katulo poezijoje ne kartą apibūdinama žodžiu *foedus*, reiškiančiu „sąjungą“; tuo pačiu žodžiu apibūdinamas ir santuokinis ryšys. Diskutuodama su R. Lyne, Šarkauskienė daro išvadą, jog „santuoka Katului – ne vien institucija, bet ir tobulo vyro ir moters ryšio metafora“ (p. 27). Be to, akcentuodamas moralinę vedybų pusę, Katulas, pasak Šarkauskienės, aktualizuoja prokreacinį santuokos vaidmenį šeimoje ir valstybėje ir taip žanro tradicijoje įtvirtina santuokos, kaip institucijos, šlovinimo topą. Katulo epitalaminės poezijos apžvalga įgalina autorę teigti, jog šiam poetui graikiškojo epitalamijo tradicija buvo gerai žinoma: tai rodo naudojimasis Sapfo, Teokrito poezijoje, graikų dramose esančiais himenėjų motyvais. Pabrėžiama, jog, iš kitos pusės, Katulo poezijoje esti ir nebūdingų graikų vestuvinei lyrikai elementų: šlovinama santuokos institucija, išsakomi pamokymai jaunavedžiams, linkėjimai, kad sūnus būtų panašus į tėvą, atsiranda mergystės apologija.

Analizuojama taip pat ir poklasikinio laikotarpio kūrėjo Stacijaus, laikomo retorinio-panegirinio epitalamijo pradininku, vestuvinė poema *Epitalamijas Stelai ir Violentilai*. Šarkauskienė pastebėjo, kad Stacijaus poemoje taip pat yra aliuzijų į Katulo epitalamijus, tačiau žanrinės topikos požiūriu Stacijus jau gerokai nutolo nuo lyrinio modelio. Be to, atsirado ir visiškai naujų elementų, priartinančių Stacijaus poemą prie retorinių kalbų, apibrežtų Dionisijo Halikarnasiečio, Menandro Laodikiečio, Himerijo darbuose.

¹ Teokritas, *Idilės, epigramos*, iš senosios graikų k. vertė, straipsnį ir komentarus parašė Audronė Kudulytė-Kairienė, Vilnius: Aidai, 2000.

Toliau aptariama Stacijaus sekėjo Klaudiano, tęsusio retorinio-panegirinio epitalamijo tradiciją, vestuvinė poezija. Pastebėta, jog čia dar daugiau panegirizmo: ypatingas vaidmuo tenka jaunųjų šlovingos kilmės, jų tėvų nuopelnų enkomijui. Šarkauskienė akcentuoja Klaudiano įtvirtintą novaciją – meilės jausmų personifikavimą. Norėtume atkreipti dėmesį, jog Klaudianas yra vėlyvosios Antikos kūrėjas, todėl racionaliau būtų buvę jo kūrybą aptarti kitame poskyryje, skirtame vėlyvajai Antikai ir Viduramžiams (1.2. „Antikinių ir biblinių elementų sintezė Vėlyvosios Antikos ir Viduramžių epitalamijuose“, p. 44–56).

Vėlyvosios Antikos ir Viduramžių epitalamijų specifika atskleidžiama remiantis tokių krikščionių autorių, kaip Sidonijus Apolinaris, Emilijus Drakoncijus, Enodijus, Venancijus Fortunatas ir Paulinas Nolietis, epitalamine kūryba. Viename iš epitalamijų, skirtame bičiuliui filosofui Polemijui ir jo sužadėtinei Araneolei, Sidonijus, kaip nurodo Šarkauskienė, nesinaudoja retorinio-panegirinio epitalamijo siužetine schema, nors kūrinys galima pastebėti Klaudiano kūrybos imitacijų. Prie retorinio-panegirinio modelio grįžtama kitame, vėliau sukurtame Sidonijaus „Epitalamijuje Ruricijui ir Hiberijai“. Aptardama pirmąjį epitalamiją, autorė mini filosofus cinikus (p. 45–46). Iš tiesų jei kalbama apie kinizmą, vieną iš helénistinio laikotarpio filosofinių krypčių, jos atstovus įprasta vadinti kinikais.

Nagrinėdama du išlikusius Drakoncijaus epitalaminius kūrinius, tyrėja pastebėjo, kad „Epitalamijuje, skirtame broliams“ laikomasi žanro tradicijų (vaizduojama Venera, Amoras, jų palyda), o „Jono ir Vitulos epitalamijas“ pasižymi netradicine kompozicija. Be to, pastarasis epitalamijas aukština pagonišką meilę, krikščioniškoje tradicijoje tapatinamą su kūniškąja. „Epitalamijuje, skirtame broliams“ iškeliamą krikščionišką meilę, pabrėžiamos krikščioniškos dorybės.

Enodijaus epitalamijuje, skirtame Maksimui, imituojamas retorinis epitalamijo modelis, tačiau autorius neplėtoja enkomijų jaunavedžiams. Bukoliniai elementai, perimti iš Stacijaus ir Klaudiano,

įgauna kitokią prasmę. Anot Šarkauskienės, bundančios gamtos vaizdu aktualizuojama ne pačių vedybų prasmė, bet išreiškiamas krikščioniškas požiūris į santuoką ir meilę.

Venancijaus Fortunato epitalamijuje karaliaus Sigiberto I ir Brunihildos vestuvėms, kaip žymima studijoje, imituojama retorinio-panegirinio epitalamijo siužetinė schema. Komentuodama šio epitalamijo siužetą, autorė iš esmės patvirtina lenkų mokslininkės Marijos Cytowskos mintį, jog Venancijus Fortunatas – tai paskutinis krikščionių autorius, pasinaudojęs pagoniškosios Antikos sukurtu retorinio epitalamijo siužetu. Šis kūrėjas derino pagoniškuosius ir krikščioniškuosius elementus. Svarbi kūrinio ypatybė – politinės vedybų svarbos aktualizavimas.

Viduramžiais formavosi naujo modelio, t. y. religinės tematikos, epitalamijas, kuris radosi veikiamas dar gyvavusios antikinės tradicijos ir kartu jau patirdamas Biblijos įtaką. Religinio Viduramžių epitalamijo pradininkas Paulinas Nolietis savo epitalamiją, kaip akcentuoja Šarkauskienė, pradeda tradicinį Himenėjo kvietimą pakeisdamas invokacija Kristui. Poetas pabrėžia, kad Junona, Kupidonas ir Venera, Antikos dievai², siejami su ištvirkimu, tegu nesilanko šiose vestuvėse. Kristus taip pat pakeičia pronubą Venerą. Užuoat šlovinęs santuoką, poetas, pasitelkdamas biblinius įvaizdžius, samprotauja apie santuokos institucijos sakralumą. Šlovinamas ne fizinis jaunavedžių grožis, o jų krikščioniškos dorybės. Naują, t. y. krikščionišką, turinį įgauna jaunavedžiams išsakomi linkėjimai. Pagoniškosios tradicijos tąsą Paulino epitalamijuje rodo aliuzijos į vestuvių apeigas, tam tikra žanrinė topika (santuokos ir meilės šlovinimas, pamokymai, linkėjimai). Šio epitalamijo analizė įgalina autorę daryti išvadą, kad Paulinui Noliečiui nepavyksta visiškai nutolti nuo pagoniškosios tradicijos.

² Beje, derėtų patikslinti epitalamijo citatos vertimą į lietuvių kalbą: eilutė „Juno, Cupido, Venus, numina luxuriae“ lietuviškai skamba „Junona, Kupidonas, Venera – ištvirkimo vardai“ (p. 53). Lotyniškas žodis *numen* čia turėtų būti verčiamas *dievybės* reikšme.

Antrasis studijos skyrius skirtas LDK XVI amžiaus epitalamijo specifikai. Čia autorė pirmiausia pateikia vertingų duomenų apie LDK ir Lenkijos kilmingųjų vestuvių papročius, po to aptaria pirmuosius Lenkijoje ir LDK pasirodžiusius epitalamijus. Kaip nurodo Šarkauskienė, pirmieji epitalamijai buvo išleisti karaliaus Žygimanto Senojo ir Barboros Zapolyjos vestuvių, įvykusių 1512 m., proga. Trumpa šių epitalamijų apžvalga leidžia teigti, kad dalis autorių – Paulius Krosnietis (Paweł z Krosna), Jonas Dantiskas (Jan Dantyszek), Andrius Kricijus (Andrzej Krzycki) – sekantys Stacijaus ir Klaudio retorinio epitalamijo modeliu, naudojasi antikinės mitologijos įvaizdžiais, tačiau Eobano Heso (Eobanus Hessus) kūriniai mitologinė stilistika jau nebūdinga.

Detaliai nagrinėjamas Jono Visliciečio (Jan z Wiślicy) poemoje *Prūsų karas* esantis epitalaminis fragmentas, skirtas Jogailos vestuvėms su Sofija Alšėniške, kurį Šarkauskienė, remdamasi taip pat ir Mieczysławu Brożeku bei Jakubu Niedźwiedźiumi, priskiria epiniams epitalamijams. Atkreiptinas dėmesys į Šarkauskienės teiginį, kad su tam tikromis išlygomis Joną Vislicietį galėtume laikyti ir istorinio epitalamijo kūrėju bei vieninteliu jo atstovu LDK literatūroje.

Žygimantui Senajam 1518 m. vedus Boną Sforcą, Jonas Dantiskas parašė hegzametrų eiliuotą epitalamiją, kuriame vėl buvo pasinaudota antikine mitologija. Epitalamijo autoriui, kaip pastebėta, buvo ypač svarbūs politiniai tikslai. Šarkauskienė akcentuoja, kad šiame epitalamijuje, kaip ir „Giesmėje apie Žygimanto pergalę“, poetas nori „įtikinti Vakarų Europą Lenkijos ir LDK politikos teisingumu“ (p. 67), o Maskvą vaizduoja kaip agresorių. Kovų su maskvėnais vaizdai, be propagandinės, atlieka ir panegirinę Žygimanto šlovinimo funkciją. Norėję atkreipti dėmesį į painiavą, susijusią su Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Žygimanto įvardijimu: p. 61 studijos autorė mini Žygimantą Senąjį, o p. 66 šis valdovas jau vadinamas Žygimantu I. Aiškumo dėlei derėtų pasirinkti kurią nors vieną formą.

Minėtoms Žygimanto Senojo ir Bonos Sforcos vestuvėms epitalamijus taip pat parašė Andrius Kricijus ir Laurynas Korvinas

(Wawrzyniec Korwin). Tyrėjos nuomone, Kricijaus epitalamijas tęsia lyrinio Antikos epitalamijo tradiciją: tai rodo Katulo 62-ojo eilėraščio refreno panaudojimas. Šio poeto epitalamijuje naudojami mitologiniai motyvai. Korvino kūrinys, skirtame pirmiausia pačioms vestuvėms nušviesti, taip pat karaliui Žygimantui pašlovinti, atsiskaido antikinės mitologijos, tačiau jis akivaizdžiai siejasi su Ovidijaus *Liūdesio elegijų* 3-iaja elegija.

Ypač daug dėmesio studijoje skiriama Petro Roizijaus (Pedro Ruiz de Moros) epitalamijams. Šarkauskienė detalai analizuoja šio poeto kūrinius, skirtus 1543 m. įvykusioms Žygimanto Augusto ir Elžbietos Habsburgaitės vestuvėms. Šia proga Roizijus parašė du kūrinius: „Apie pasirengimą Žygimanto Augusto ir Elžbietos vestuvėms“ ir „Žygimanto Augusto ir Elžbietos epitalamiją“. Analizuodama pirmąjį kūrinį, tyrėja pastebi jo ryšį su antikinio epitalamijo tradicija, kuri rodo Žygimanto Augusto išgyvenimų vaizdavimas. Studijos autorė taikliai palygina jaunikio jausmų vaizdavimą Roizijaus kūrinys ir jo pirmtakų – Stacijaus ir Klaudiano – kūryboje. Šis palyginimas leidžia daryti išvadą, jog Stacijus ir Klaudianas aukština savo herojų meilės jausmą, o Roizijus akcentuoja valdovo orumą, gebėjimą protu įveikti jausmus; pagarbą, rodomą senovės tradicijoms (p. 70). Hiperbolė, kurią poetas pasitelkė vaizduodamas visuotinį susidomėjimą vestuvėmis, tyrėjos nuomone, analogiška Katulo epilijo (64-ojo eilėraščio) motyvui ir laikytina epitalamijo žanro topu.

Antrajame kūrinyje, kuris liko neišspausdintas, pasak Šarkauskienės, Roizijus tarytum atsiriboja nuo žanrui būdingo antikinio pagoniškumo ir seka Paulinu Noliečiu. Reikšmingas atrodo tyrėjos pastebėjimas, kad Roizijus čia gerokai modifikavo vieną iš epitalamijo bendrųjų vietų – jaunosios grožio aprašymą: antikinėse poemose nuotakos nustelbdavo jas puošiančius brangakmenius, o Roizijus pabrėžia būtent drabužių ir papuošalų akinamą spindesį.

1553 m. įvyko trečiosios Žygimanto Augusto vestuvės. Valdovo vedyboms su velionės žmonos Elžbietos seserimi Kotryna Roizijus

parašė poemą „Apie pasirengimą Žygimanto Augusto ir Kotrynos vestuvėms“. Čia ryški Katulo 61-ojo eilėraščio įtaka: dramatinės kompozicijos metodas, analogiškas kreipimosi į nuotaką motyvas. Ir šiam, ir kitiems Roizijaus epitalamijams, kaip pažymima, būdingas epiškumas, juose pateikiama daug realaus gyvenimo vaizdų ir detalių.

Kitas XVI a. poetas Adomas Šrėteris (Adam Schroeter) taip pat apdainavo visoje Europoje garsias Žygimanto Augusto trečiąsias vedybas: parašė „Eleginę giesmę apie Žygimanto Augusto ir Kotrynos vestuves“. Epitalamijui būdingi elegijos žanro bruožai, anot Šarkauskienės, žymi Naujesiems laikams būdingą žanrų sintezės reiškinių. Tyrėja įrodo, kad Šrėterio epitalamijuje galima atsekti tiek antikinės tradicijos (Katulo, Vergilijaus, Horacijaus, Ovidijaus, Tibulo, Propertijaus, Stacijaus, Klaudiano kūrybos parafrazės ir reminiscencijos), tiek ir Renesanso kūrėjų (erudicijos demonstravimas) įtaką. Polemizuodama su lenkų mokslininku Jakubu Niedźwiedźiumi, Šarkauskienė pabrėžia, kad Šrėteris ne tik tobulai įvaldė eleginę distichą, bet ir originaliai sukomponavo kūrinį, sujungė antikinės ir Naujųjų laikų epitalaminės kūrybos topus.

Studijoje detalai nagrinėjamas Stanislovo Košutskio (Stanisław Koszutski) epitalamijas, skirtas slaptoms Žygimanto Augusto vedyboms su Barbora Radvilaite („Epitalamijas Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės vestuvėms“). Autorė pažymi, jog čia galima pastebėti akivaizdžias poeto pastangas praplėsti žanro ribas, jį panaudojant poleminiams svarstymams, netgi politinių uždavinių sprendimui. Būtent poleminių tikslų siekis skatina poetą epitalaminę topiką jungti su publicistikos elementais. Epitalamijo analizė leidžia tyrėjai argumentuotai nesutikti su Niedźwiedźiumi ir Brožeku, teigiančiais, jog Košutskio kūrinys iš esmės yra politinė brošiūra ar Seimo kalba.

Politiniai tikslai buvo svarbūs ir kitam Renesanso poetui – Jonui Radvanui, parašiusiam „Epitalamiją Kristupo Manvydo Dorohos-
taiskio ir Sofijos Chodkevičiūtės vestuvėms“. Pasak Šarkauskienės, šio kūrinio siužetas analogiškas Jono Visliciečio *Prūsų kare* esančiam

epitalaminiam fragmentui. Radvano kūrinys sekama Stacijumi (Veneros kalbos kompozicija), perfrazuojamas Katulas (Katulo himno Himenėjui eilutė), pabrėžiama prokreacinė Veneros, suvokiamos kaip meilės ir santuokos alegorija, funkcija, imituojamas Drakoncijus, vestuvių dalyvius vaizdavęs kaip linksmybes simbolizuojančias alegorijas. Kūrinį baigdamas linkėjimais, Radvanas perfrazuoja antikinio epitalamijo, skirto Laurencijui, eilutę, išplečia jos prasminę erdvę. Galop linkint palikuonio, perfrazuojamas Katulas, suteikiant parafrizei tiek stilistinę, tiek ir panegirinę funkciją. Kita Katulo parafrazė, nuskambėjusi paskutinėje Radvano epitalamijo eilutėje, himenėją apibendrina kaip vestuves (o ne dievybę) išreiškiantį žodį.

Aptarus valdovų ir didikų rūmų aplinkoje sukurtus epitalamijus, imamasi Vilniaus akademijos studentų epitalaminės kūrybos. Ji analizuojama pasitelkiant 1594 m. išėjusį eilėraščių rinkinį, sudarytą iš Akademijos studentų eilėraščių ir skirtą Jurgio Chodkevičiaus ir Sofijos Radvilaitės vestuvėms („Epitalamijai Jurgio Chodkevičiaus ir Sofijos Radvilaitės vestuvėms“). Nuodugni šių eilėraščių analizė parodė epitalamijo žanrinių modifikacijų įvairovę. Epitalamijų autoriai naudojo įvairiomis epigramos atmainų formomis, pvz.: emblema, alegoriku, herbiniu eilėraščiu, eponimiku, parenetiku, proseutiku. Tyrėja parodė, jog net ir vykstant šioms transformacijoms, išsaugomi tradiciniai epitalamijo bruožai, atskleidė, kaip rinkinio įvaizdžių sistema atspindi antikinių ir biblinių motyvų sintezę.

Skyrius, skirtas XVI a. epitalaminei kūrybai, baigiamas Karaliaučiuje išleistų vestuvinių eilėraščių rinkinių aptarimu. Kaip sako pati tyrėja, ši „analizė, nors ir nebūtina, atsižvelgiant į monografijos temą, tačiau pasitelkta dėl to, kad padeda išryškinti LDK ir Mažosios Lietuvos autorių kūrybos bendrumus ir skirtumus“ (p. 11). Šis sveikintinas užmojis, ko gero, yra vienas iš pirmųjų bandymų, aptariant LDK lotyniškąją literatūrą, aprėpti ir Mažąją Lietuvą, regioną, į kurį dėl jo istorinių ir kultūrinių ypatumų paprastai žvelgiama kaip į atskirą. Karaliaučiuje išleistų epitalamijų specifiką Šarkauskienė

atskleidžia apžvelgdama du vestuvinės poezijos rinkinius: 1581 m. išleistą trijų elegijų rinkinį, skirtą protestantų dvasininko Kristupo Benicijaus vestuvėms („Epitalamijai Kristupo Benicijaus ir Barboros vestuvių garbei. Sukurti draugų“) bei 1595 m. išleistą septynių eilėraščių rinkinį, skirtą Jono Bretkūno dukters Barboros ir liuteronų kunigo Stepono Vilkovo vestuvėms („Epitalamijai... pono Stepono Vilkovo, ... ir mergelės Barboros... vestuvių garbei...“). Tyrėja atkreipė dėmesį, kad šiuose epitalamijuose, kitaip nei parašytuose LDK autorių, vyrauja ne antikiniai, o bibliniai motyvai, siekiama aukštinti ne jaunavedžius, bet santuoką ir jos Kūrėją. Autoriai daugiausia imituoja vėlyvosios Antikos religinio epitalamijo modelį. Tradiciniai žanro topai panaudojami kaip dogminės kovos prieš popiežių įrankis. Labai įdomus Šarkauskienės pastebėjimas, jog religinio vėlyvosios Antikos epitalamijo bendrąsias vietas, protestantų pasitelkiamas kaip argumentus tikybinei polemikai prieš katalikus, LDK katalikai panaudojo Reformacijos kritikai. Blika tik spėlioti, kodėl Šarkauskienė neaptarė Mažosios Lietuvos epitalamijo raidos XVII a.

Trečiajame skyriuje, skirtame LDK XVII a. epitalamijo raidai, pirmiausia aptariamos chronologiškai ankstyviausios Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus vestuvinės panegirikos. „Vestuvių dovanose“, skirtose 1620 m. įvykusioms Jono Stanislovo Sapiegos ir Onos Chodkevičiūtės vestuvėms, pasak Šarkauskienės, matyti ne tiek antikinės žanro tradicijos, kiek Baroko literatūros tendencijos. Tai teatrinė inscenizacija, pirmasis LDK literatūroje dramatis epitalamijas, formos požiūriu gerokai nutolęs nuo tradicinio epitalamijo modelio. Pakitęs ir tradicinės žanrinės topikos vaidmuo, – čia ji panaudota krikščioniškų vertybių išaukštinimui.

Vestuvines panegirikas, kurias Sarbievijus dedikavo didikų Petro Triznos ir Sofijos Valavičiūtės vestuvėms (įvyko 1621) bei Jono Rakovskio ir Kotrynos Eugenijos Tiškevičiūtės vestuvėms (įvyko 1622), Šarkauskienė išskyrė ir aptarė atskirame poskyryje. Šiuos epitalamijus, parašytus imituojant retorinius-panegirinius Stacijaus bei

Klaudio kūrinius, vienija gana ryški antikinio epitalamijo tradicija, tačiau, kaip pažymi tyrėja, antikiniai įvaizdžiai užpildomi nauju, t. y. krikščionišku turiniu.

„Vestuvių eisenos“, vėlyviausio Sarbievijaus epitalamijo, skirto Alberto Radvilos ir Onos Zenavičiūtės vestuvėms (įvyko 1628), specifika iliustruoja naują proginio kūrinio formos sampratą, išryškėjusią brandžiojo Baroko epochoje. Šis epitalamijas – tai įvairių poezijos žanrų rinkinys, parodantis nykstančią žanrinę takoskyrą.

Žanro sampratos pokyčius taip pat rodo Šarkauskienės aptarti vadinamieji mišrūs leidiniai: elegijų rinkiniai, prozinės panegirikos, rinkiniai, kuriuose poezija derinama su proza, proza – su eleginiais tekstais, draminiai veikalai. Bene daugiausia tokio pobūdžio kūrinių buvo parašyta Vilniaus akademijos aplinkoje. Vienas iš mišriojo tipo leidinių, palyginti su kitais šios grupės rinkiniais, ankstyviausias, – tai embleminės struktūros leidinys, skirtas karaliaus Vladislovo IV ir Cecilijos Renatos vestuvėms „Troškimų atvaizdas“ (1637). Čia, pasak tyrėjos, derinama prozinės panegirikos, epitalamijo, emblemos, herbinių poezijos stilistika. Tokią pačią žanrinę įvairovę matome „Akademiniame Deserte“ (1642), skirtame kunigaikščio Pilypo³ Vilhelmo ir Onos Kotrynos Konstancijos, Vladislovo IV sesers, vestuvėms. Šis kūrinys, pasižymintis panegirine herbinių ženklų interpretacija, galimas laikyti herbinių poezijos pavyzdžiu. Kazimiero Vijūko-Kojalavičiaus vestuvinėje panegirikoje „Visuotinio džiaugsmo šviesulys“⁴ (sukurta 1645, išleista 1668), skirtoje Zigmantui Dönhofui ir Onai Teresei Osolinskaitei, jungiami prozinės panegirikos, vestuvinių kalbų ir lyrinio Antikos epitalamijo elementai. Mišriųjų leidinių grupei priskirtame rinkinyje „Tikri Ereliukai“ (skirtas Dominyko Radvilos

³ Šarkauskienės tekste vartojama asmenvardžio forma „Filipas“ transkribuotina kaip „Pilypas“.

⁴ Studijos autorės teikiama šio epitalamijo antraštė „Visuotinio džiaugsmo šviesulys“ recenzijoje yra pataisyta į „Visuotinio džiaugsmo šviesulį“. Norminė laikoma forma visuotin|lis, ~ė (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, ketvirtos leidimo elektroninis variantas, ISBN 9986-668-35-2).

ir Onos Polubinskytės vestuvėms, įvykusioms 1672), be prozinio teksto ir elegijo, yra anagraminių eilėraščių, akroteleutas, mišlių, t. y. artificiozinės poezijos formų. Šis rinkinys, pasak Šarkauskienės, rodo mažųjų artificiozinės poezijos formų skverbimąsi į epitalaminę kūrybą. Tyrėja išryškino ir priešingą tendenciją: epinės stilistikos poetinių intarpų išiliejimą į vestuvėms skirtus kūrinius. Ši tendencija akivaizdi Mykolo Odineco epitalamijoje „Pagrindiniai šviesiausių Oginskių namų Vartai“⁵ (1690), skirtame Aleksandro Oginskio ir Elenos Bialozoraitės vestuvėms: čia randame gana didelės apimties (104 eil.) hegzametru eiliuotą intarpą „Marso plojimai“, kuriam būdinga antikinio epo stilistika.

Aptariant žanriniu požiūriu mišrius epitalامينius leidinius, į atskirą grupę išskiriami leidiniai, kuriuose yra lenkiškų intarpų (*III.2.5. „Lenkiški eilėraščiai lotyniškuose leidiniuose“*). Kadangi šio poskyrio išskyrimas pagrįstas ne žanriniais ypatumais, bet kalbiniu kriterijumi, būtų buvę racionaliau juo pabaigti trečiąjį skyrių, o ne įterpti, kaip yra dabar, tarsi atsitiktinėje skyriaus vietoje. Be to, lenkiškų intarpų yra ir daugelyje kitų leidinių, kuriuos tyrėja komentuoja ir kituose poskyriuose. Taigi apskritai kyla abejonių dėl tokio poskyrio išskyrimo. Jame nagrinėjamai leidinių grupei atstovauja epitalamijas „Triumfo Vartai“, skirtas Marcijano Oginskio ir Konstancijos Vielopolskos vestuvėms. Tyrėja pastebėjo, kad lenkiškų ir lotyniškų eilėraščių poetika bei stilistika yra panaši.

Išskirdama dar vieną XVII a. epitalaminės kūrybos atmainą – prozinę panegiriką – Šarkauskienė remiasi dviem leidiniais: „Vestuviniai žiedais“, skirtais 1647 m. įvykusioms Petro Vladislavo Kamiensko

⁵ Abejonių kelia čia nurodytas lotyniškos antraštės vertimas. Aptariamo epitalamijo epinio intarpo vertimas jau buvo publikuotas leidinyje *Dainos pasauliui, saulei ir sau*: Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija, sudarė Eugenija Ulčinaitė, vertė Aleksandra Bendoriūtė, Dalia Dilytė, Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Vaga, 1993. Mūsų manymu, leidinyje minėto epitalamijo antraštę vertėja Aleksandra Bendoriūtė išvertė tiksliau: „Šviesiausių Oginskių namų kunigaikščiškieji vartai ...“ Be abejo, Bendoriūtės vertimas Šarkauskienei žinomas, jį tyrėja cituoja. Nors visoje studijoje šis Odineco kūrinys minimas „Pagrindinių vartų“ antrašte, tačiau p. 168 aptinkamas „Kunigaikščių vartų“ pavadinimu.

ir Joanos Petronėlės Eudoksijos Zavišaitės vestuvėms, ir „Karoliu Didžiuoju“, pasirodžiusiu 1692 m. įvykusių Karolio Stanislovo Radvilos ir Onos Kotrynos Sanguškaitės vestuvių proga. Reikia pasakyti, kad pirmojo leidinio komentaras pernelyg lakoniškas. Čia iš esmės plačiau aptarta tik meninė leidinio pusė, o apie pačios panegirinės kalbos ypatumus net neužsimenama. Kur kas išsamiau komentuojamas antrasis leidinys. Tyrėja atkreipia dėmesį į tuos turinio ir stilistikos pokyčius, kurie, kaip pagrindiniai akcentai, bus ypač būdingi XVIII a. epitalamijams: vertingesnėmis laikomos dvasinės dedikatės savybės, išsilavinimas, kuklumas, pamaldumas, o ne išorinis grožis. Šarkauskienė čia įžvelgia aliuzijų į Stacijaus ir Klaudiano vestuvines poetas. To paneigti negalima, bet norisi pažymėti, jog tai ne tik Antikos autorių įtaka, bet ir brandžiojo Baroko etinių vertybių atspindys. Žvelgdami dar giliau pastebėsime, kad minėtosios jaunavedžių savybės, kurias iš dalies galėtume laikyti krikščioniškomis dorybėmis, aktualizuojamos jau Viduramžių epitalamijuose.

Eloginių epitalamijų grupei atstovauja Adomo Sulinskio (Adam Suliński) elegijas „Epitalaminiai plovimai“ (1644), skirtas Jurgio Jokūbo Šverino ir Eufrosinės Sanguškaitės vestuvėms. Šiame kūrinyje tyrėja įžvelgia retoriniam Antikos epitalamijui būdingus įvaizdžius ir motyvus (minima Venera ir Amoras, gulbių traukiama karieta ir pan.). Sulinskis, siekdamas pašlovinti jaunavedžius, pasak Šarkauskienės, akcentuoja jaunavedžių lygybę ir Lenkijos bei Lietuvos vienybę. Jaunikio enkomijo centre – Šverinų giminės šlovė, jaunosios – aukšta jos kilmė. Tyrėja reikšmingai pastebi, kad Sulinskis skaitytoją stengiasi paveikti ne tik literatūrinėmis priemonėmis, bet ir grafiniu teksto išdėstymu: keletą kartų eilutės centre pateikiamas žodis „čia“ (*hic*) yra tarsi nuoroda į Sanguškų giminę. Šio epitalamijo aptarimą Šarkauskienė baigia apibūdindama leidinį iliustruojančią Konrado Götškės graviūrą, kuri panaudota ir pačios tyrėjos knygos viršelyje.

Vienas iš mišriųjų prozinių-eloginių epitalaminių leidinių grupę iliustruojančių kūrinių yra Felicjano Jano Woyszko Skorobohato

(Skorobohaty) epitalamijas „Šventinė Himenėjo diena“, išleistas 1686 m. ir skirtas tais pačiais metais įvykusioms Jurgio Sapiegos ir Izabelės Elenos Polubinskytės vestuvėms (Šarkauskienė nurodo, kad minėtos vestuvės įvyko 1636 m.; greičiausiai, tai per neapsižiūrėjimą įsivėlęs netikslumas). Leidinyje, sudarytame iš prozinės ir eloginės dalių, susitelkiama į Sapiegų giminės pašlovinimą ir tik priešpaskutinė lotyniškoji eloginė dalis, pasak tyrėjos, šlovina jaunosios giminę. Lenkiškojoje leidinio dalyje, sudarytoje iš trijų eilėraščių ir teikiamojo kaip dovana jaunajai, kreipiamasi į antikinės mitologijos personažus, jie kviečiami linksmintis, šlovinami Polubinskiai. Kūrinyje baigiamas tradiciniais linkėjimais.

Šiame poskyryje detalai komentuojamas dar vienas eloginį ir prozinį tekstą jungiantis leidinys – Mykolo Chreptavičiaus epitalamijas „Europos didenybių visuma Himenėjo surinkta į karališkąjį skydą“ (1691), skirtas Jokūbo Sobieskio ir Jadvygos Elžbietos Amelijos vedyboms. Pasak tyrėjos, akivaizdu, jog veikalas sukomponuotas sekant epideiktinių kalbų modeliu. Kūrinyje taip pat pastebimi antikinio epotakos ženklai, naudojamos heraldinė simbolika. Vis dėlto nuodugni epitalamijo analizė tyrėjai leidžia teigti, jog „Chreptavičius laikosi ne antikinės tradicijos, bet barokinio epitalamijo konvencijų“ (p. 165).

Paskutiniame trečiojo skyriaus poskyryje analizuojami XVII a. draminiai epitalamijai. Atsispirdama į draminių Sarbievijaus epitalamiją „Vestuvių dovanos“, aptartą ankstesniame skyriuje, Šarkauskienė pirmiausia komentuoja kompozicijos ir stilistikos požiūriu jam artimą kūrinių „Literatūriniai žaidimai“, skirtą Mykolo Kaributo Višnioveckio, Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio, ir Austrijos kunigaikštės Eleonoros vestuvėms. Tai dvylikos scenų, arba Reginių, kūrinyje, savo kompozicija artimas emblemai. Kitame šios grupės kūrinyje – Kazimiero Goštauto „Iškilmingoje Himenėjo šventėje“, skirtoje Kristoforo Zenovičiaus ir Teresės Kotlaitės vestuvėms, – pastebimas sekimas Klaudiano II fescenija, yra aliuzijų į lyrinį Sapfo ir Katulo epitalamijus. Taigi, pasak Šarkauskienės, šis

draminės inscenizacijos stilistika pasižymintis kūrinys jungia retorinę ir lyrinę žanro tradiciją. Įdomu, jog tai dvikalbei auditorijai skirtas leidinys, sudarytas iš lenkiškosios ir lotyniškosios dalių, kuriose savarankiškai interpretuojama ta pati tema, naudojami tie patys įvaizdžiai ir stilistinės priemonės. Šarkauskienė prieina prie išvados, kad draminiai epitalamijai nebuvo vienalyčiai. Juos galima skirstyti į du tipus: pirmojo tipo kūriniai pasižymi emblemine struktūra („Vestuvių dovanos“, „Literatūriniai žaidimai“), o antrojo tipo kūriniai artimi antikinės dramos tradicijai (minėtas Goštauto epitalamijas). Draminių epitalamijų ypatumams skirtas poskyris baigiamas apibendrinant XVII a. LDK epitalaminę kūrybą. Čia taip pat esama įdomių tyrėjos svarstymų dėl dvikalbių leidinių paplitimo ir jų adresato, peraugančių į polemiką su istorike Jolita Sarcevičiene. Šarkauskienė tik iš dalies sutinka su Sarcevičienės teiginiu, kad lenkiškasis epitalamijų variantas buvo skirtas lotynų kalbos nemokančiai sužadėtinei, ir mano, jog dvikalbių leidinių atsiradimo priežastys kur kas gilesnės. Iš tiesų dvikalbis leidinys, anot Šarkauskienės, „atspindi epochai būdingą, istorinių aplinkybių nulemtą lenkų kalbos įsigalėjimo literatūroje tendenciją“ (p. 169).

Pabaigai keli žodžiai apie aptariamą studijos kalbą ir pagalbinį aparatą. Reikia pasakyti, kad knygoje yra nemažai smulkių kalbos riktų: praleistų raidžių, skyrybos klaidelių. Tačiau labiausiai akį rėžia įvairuojantis didžiųjų ir mažųjų raidžių rašymas kūrinių antraštėse. Pavyzdžiui: „Karolis **didysis**“ (p. 164) ir „Karolis **Didysis**“ (p. 168), „Tikri **ereliukai**“ (p. 173) ir „Tikri **Ereliukai**“ (p. 168), „Akademiniš **desertas**“ (p. 174) ir „Akademiniš **Desertas**“ (p. 173), „Europos **didenybių visuma**“ ir „Europos **Didenybių visuma**“ (tame pačiame, t. y. p. 160). Tas pat pasakytina ir apie mitologinių personažų vardus. Pvz.: **Moiras**, **Parkas**, **Mūzas**, **Charites**, **Gracijas** dažniausiai matome parašytas iš didžiosios raidės, o **nimfas**, **najades** – iš mažosios, nors visi šie vardai turėtų būti rašomi vienodai, t. y. mažąja raide (pajudinta mūsų – A. V.). Įvairuoja Vakarinės žvaigždės (lot. *Vesper* arba

Hesper) lietuviška forma: lotyniškoje Katulo 62-ojo eilėraščio citatoje esantis *Hesper* į lietuvių kalbą verčiamas *Vesperu* (p. 32–33), tačiau 64-ojo eilėraščio *Hesperus* jau verčiamas kaip *Hesperas* (p. 35). Beje, lietuvišką vardo formą taip pat matome parašytą skirtingai: tame pačiame p. 32 Vakarų žvaigždė rašoma ir kaip *Vakaris*, t. y. didžiąja, ir kaip vakarų žvaigždė, t. y. mažąja raide. Lieka pridurti, kad Ovidijus buvo ištremtas ne į Tomių (p. 67), bet į Tomų miestą, Roizijus gimė ne Alkanise (p. 68), bet Alkanjise. Skorulskis yra ne Michaelis (p. 98), o Mykolas (lot. vardo forma *Michael* lietuviškai transkribuojama kaip Mykolas). Kompiuterio išdaiga belieka laikyti Stanislovo Rapolionio pavardę, keliskart parašytą su „a“ šaknyje (p. 94). Tai išvardijus, norisi paklausti, koks iš tiesų yra knygos metrikeje nurodytos leidinio redaktorės ir korektorės indėlis? Tačiau knygos vertę kur kas labiau menkina ne nurodyti trūkumai, o prastas jos tekstologinis aparatas, nusipelnantis tiesiog Zoilo kritikos. Studija išleista be asmenvardžių rodyklės, nenurodytos šaltinių signatūros. Liūdnei nuteikia ir knygos meninė pusė, paprastai daugiau priklausanti nuo leidyklos, o ne nuo paties autoriaus. Šiuo atveju turime leidinį, dėl medžiagos ypatumų galėjusį tapti patrauklia knyga, tačiau, deja, labiau primenantį brošiūrą: standartinis „suspaustas“ maketas, siauros paraštės ir pagaliau – nė vienos iliustracijos! Būtent jos būtų ne tik praturtinusios leidinį, bet ir labai palengvinusios autorės darbą: juk studijoje aptariami leidiniai dažnai būna organiškai susiję su grafiniu vaizdu. O atpasakoti grafiniai paveikslėliai skaitytojų akyse galėjo virsti „gyvaisiais paveikslais“.

Vis dėlto tikrai verta pasidžiaugti, kad turime dar vieną studiją, analizuojančią ne tik vieno atskiro žanro raidą, bet ir reikšmingai praplečiančią visą LDK senosios literatūros ir kultūros raidos kontekstą.

Įteikta 2005 12 02
Priimta 2006 06 27